

Klipp fra KURASJE 1970 nr. 4

Som industri- og finansanalytiker innenfor det tyske næringslivet (i *Mitteleuropäischer Wirtschaftstag*, MWT) 1931-36 hadde Alfred Sohn-Rethel orkesterplass til tysk mellomkrigs-økonomi ved Hitlers maktovertakelse.

Nedenforstående klipp er hentet fra *Kursbuch 21* 1970 og oversatt av Jan Bo Hansen for KURASJE.

Som medlem av *KPD* var nok Sohn-Rethel på linje med Lenin i synet på imperialismen som et *økonomisk stadium* i kapitalismen, men der Lenin bruker adjektiv som «strukturelt stagnerende», «snyltende» og «progressivt» (overfor tidligere stadier), gir Sohn-Rethel oss et konkret eksempel.

Det han kaller «fascistisk økonomi» er kjennetegna ved at *bedriftsøkonomi* skiller lag med *samfunnsøkonomi*, at kapitalkonsentrasjonen har nådd et nivå der bedriften ikke kan tilpasse seg markedet (too big to fail?) slik at markedet må tilpasses bedriften – som i sin tur krever statlig/politisk medvirkning.

Ekskurs: Modsætningen mellem markedsøkonomi og arbejdsøkonomi i monopolkapitalismen.

Den moderne produktionsvirksomhed er i løbet af sin industrielle udvikling blevet ude af stand til strukturelt at tilpasse sig markedsbevægelserne. **Markedsøkonomien behersker ikke**

længere den samfundsmæssige reproduktion. Når efterspørgslen falder, og priserne synker, skulle produktionen kunne indskrænkes, og stykomkostningerne kunne formindskes. Men når en moderne storvirksomhed indskrænker produktionen og arbejder under sin kapacitet, går stykomkostningerne tværtimod i vejret, fordi en tiltagende del af omkostningsfaktoren er blevet uelastisk, selv når man ser bort fra de stadigt voksende faste omkostninger. I modsat fald, hvis en given produktionskapacitet når til fuld eller endog overbeskæftigelse, så formindskes stykomkostningerne og konkurrenceevnen vokser uden væsentlige merinvesteringer, således at profitterne svulmer mer overproportionalt op og fremkalder et boom, der ikke står i noget forhold til markedsudviklingen. I sin samlede effekt har produktionsstrukturernes egen økonomiske lov-mæssighed altså i stadig højere grad tilintetgjort markedsøkonomiens regulative virksomhed. Men når produktionen ikke længere er i stand til at efterkomme markedets krav, så må man nødvendigvis forsøge at underkaste markedet produktionens krav. De tider er forlængst forbi, hvor en storvirksomhed blev lukket, fordi den efter markedets regulativer var bankerot; i dag manipulerer man i stedet markedsregulativerne. Metoderne til brug for denne manipulation er mangfoldige, men de falder alle mere eller mindre ind under samme overbegreb, monopolets. Monopolkapitalismen kan for en væsentlig del, og for den politisk betydelige del, forstås som et udslag af den antydede økonomiske tvekamp, en tvekamp, hvis begyndelse går tilbage til sidste fjerdedel af forrige århundrede. Det var især de kapitalstærke værker inden for sværindustrien, der var kendetegnet ved en høj **organisk sammensætning** af kapitalen, som var førende i denne udvikling. Det gælder ikke bare de amerikanske, der blev Taylorismens vugge, men ikke mindre de europæiske, specielt de tyske. Det lønner sig at illustrere modsætningerne i denne tvekamp mellem virksomhedsog markedsøkonomi ved et særligt betydeligt eksempel, nemlig Stahlverein eller Luxemburger ARBED i tyverne og trediverne.

Die Vereinigten Stahlwerke AG (Vestag) blev grundlagt i 1926 ved en sammensmeltning af fire eller fem selvstændige sværindustrielle koncerner, der indtil da havde konkurreret (eller i det mindste været rettet mod de samme mål). Af disse værker blev der ved »rationalisering« dannet et arbejdsdelt hele. Den samlede kapacitet udgjorde ca. 40% af den tyske produktion af

råstål og 50% af den tyske produktion af råjern (i absolutte tal 9,3 mill. t. råstål og 9,7 mill. t. råjern om året). Med 200.000 arbejdere og funktionærer ved fuld beskæftigelse var de det største industriforetagende i det daværende Europa. Men skønt de ikke er ligegyldige, interesserer de, absolutte dimensioner os mindre end de strukturelle aspekter. Rationaliseringen var foretaget på grundlag af den såkaldte fælles driftsøkonomi, hvorved højovngassen, som man tidligere havde ladet forsvinde i luften, efter amerikanske forbi- leder blev opfanget i store rørledninger og som varme- og energikilde ledt ind i alle afdelinger af værket. Ingen enkelt produktionsafdeling havde længere sin egen energikilde, ingen kunne drives udenfor den fælles drift. De samlede anlæg lignede en eneste mekanisme, der fra et uhyre, centralt anlagt kontrolværk kunne overvåges og reguleres af en overingeniør og to assistenter ved hjælp af komplicerede symboler og lys signaler og holdes i sin forudberegnete og kontinuerlige bane. Til grund for det hele lå normeringen af en bestemt samlet kapacitet, ved hvis udnyttelse produktion- hederne (hundereder af kartelnumre på halvfabrika- kata, valseværks-, tråd- og rørprodukter) kunne fremstilles **billigere end nogensinde før**, ganske vist kun hvis normalkapaciteten blev udnyttet. Hvad skete der, hvis det ikke var tilfældet? Allerede i 1928 og 1929, altså under højkonjunkturen, udgjorde Stahlvereins markedskapacitet næppe mere end 75% af produktionskapaciteten. Der var derfor kun to muligheder: enten at producere for lageret og derved altså gøre markedsituationen endnu værre eller at nedsætte produktions- tempoet. Men en nedsættelse af tempoet kunne ikke komme under en grænse på 68-70% af norma- kapaciteten, uden at mekanismen rent teknisk vægrede sig ved at fungere. (Sådanne øvre som nedre »kritiske grænser« findes altid). Og så kom krisen. I 1931 drejede det sig ikke længere om 75%, men om kun knap 40%, i bølgedalen 1932 om en ordrebestand på mindre end 20%, og den var naturligvis ikke regelmæssigt fordelt på alle dele af produktionsprogrammet, men på nogle var der noget, på andre noget mer, på mange in- tet. Allerede i påsken 1932 blev ARBED's anlæg, og, så vidt jeg ved, også Vestag's skiftevis standset i fjorten dage og sat i gang i fjorten dage, hvad der var forbundet med besværlige og kostbare start- og friktionstab. De faste omkostninger løb naturligvis også videre i perioder med stilstand, ligesom betydelige lønomkostninger til vedligeholdelse etc. Det kræver ingen udførlig bevisfø- relse for at indse, at anlæg af denne art, langt fra

at tilføre driftskapitalen profit eller endog kun tab, begyndte at fortære deres egenkapital, stadig forudsat, at egenkapitalen var deres egen og ikke, som i Stahlverein's tilfælde, skyldtes dollarkreditorer. Et foretagende i denne situation er ude af stand til at vente på, at markedssituationen muligvis forbedres.

Professor Ernst Schmalenbach, den betydelige lærer i driftsøkonomi i Köln, der deltog i rationaliseringen af Stahlverein som rådgiver, forfattede i efteråret 1931 en betænkning, hvori han gav logikken æren og erklærede, at sådanne planlagte kæmpeværker som Stahlverein forudsatte en planlagt nationaløkonomi for at være til gavn for samfundet. Dette memorandum fremkaldte en sådan indignation hos de industridrivende, især hos dem, som det drejede sig om, at økonomiminister Dietrich straks undertrykte det og lod det beslaglægge. Efter en markedsøkonomisk målestok var disse firmaer i hvert fald siden 1931 bankerot – og med dem mange andre – men med den eksisterende massearbejdsløshed var det politisk umuligt at lukke dem. Hvad denne fuldstændige splittelse mellem driftsøkonomi og markedsøkonomi indicerede, var den kapitalistiske produktionsforms bankerot som sådan. Men da den sociale revolution udeblev, var der intet andet alternativ end at videreføre den kapitalistiske produktion uafhængigt af markedet, d.v.s. med fremstilling af produkter, der ikke var beregnet på salg af ren driftsøkonomisk nødvendighed. Det er den økonomiske definition på fascismen; den tyske fascisme var i praksis et produkt af et borgerskab, der var fortvivlet over ikke længere at kunne kontrollere sin økonomi.

Helt i den modsatte lejr, i opposition til Stahlverein, var IG Farben, vel den stærkeste af alle de daværende tyske koncerner og som ingen anden.

Da IG Farben i 1930 og 1931 gik i gang med at virkeliggøre de fabrikationsplaner, der var projekteret i deres berømte kartelaftale med Standard Oil of New Jersey i 1929, gjorde man i Leunaværket, der var bygget til benzinpolymerisering efter Bergiusmetoden, den slående erfaring, at de processer, der var fuldstændigt bekræftigede i laboratoriet og endog gennemprøvet i et modelanlæg, gav et kvalitativt andet og ubrugeligt resultat – tilsyneladende kun fordi de skulle virkeliggøres i forstørret skala. Her var så at sige kvantiteten slået over i kvalitet, og resultatet var, at benzinsyntesen spottede alle privatkapitalistiske omkostnings- og profitkalkulationer og udsatte selv det daværende Tysklands mest kapitalstærke foretagende for faren for bankerot. Disse erfaringer har dengang bidraget ikke så lidt til at drive IG Farben over i Hitlers lejr, nemlig i den statslige form for monopolkapitalisme, der i dag har vundet indpas i alle førende imperialistiske lande, og hvormed Hitlers rustningskapitalisme ved omstillingen til produktion af ikke-reproduktive værdier hjalp med til at overvinde privatkapitalismens endelige krise i trediverne.

Varer, der ikke fremstilles for markedet, er ikke-reproduktive værdier, fremstillingen af dem tjener ødelæggelsen i stedet for reproduktionen af det samfundsmæssige liv. Hitler og Schacht har praktiseret keynesianismen to år før fremkomsten af denne vildledende civilteori. I den »militært-industrielle« virkelighed er den siden da blevet endemisk i alle sen- og overkapitalistiske lande. »Hvis revolutionen kommer for sent, begynder hele lortet forfra igen,« siger Marx et eller andet sted og mener dermed den menneskelige histories lort.

Oversat af Jan Bo Hansen.